

VYTAUTAS SINICA

Vilniaus universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

VIENINGOS EUROPOS IDĖJA KANTO POLITINĖJE FILOSOFIJOJE?

An Idea of United Europe in Kant's Political Philosophy?

SUMMARY

The aim of this article is to assess if and how Kant's projects of perpetual peace and world citizenship can be considered as a vision of an united Europe. To answer that question, the article analyzes Kant's provisions for perpetual peace and the main theses of his philosophy of history. These are compared to the underlying principles of the ongoing process of European integration. Following Pierre Manent, Europe is understood as geographically undetermined project of unity of mankind. The article concludes that for Kant perpetual peace was not an aim in itself, but, on the contrary, served as a mean to ensure universal justice. Steps towards peace had to help realize the unknown primordial principles of human nature and enable moral (duty based) human behavior. Despite historic and structural similarities between the integration processes of Kant's vision and those of the European Union, the core similarity is an effort to change human beings, living in conditions of peace and prosperity, and thus bring nearer the coming of the Man who is "writing history".

SANTRAUKA

Straipsnio tikslas – atsakyti, ar ir kokia prasme Kanto amžinosios taikos ir pasaulinės pilietybės projektas gali būti laikomas ir vieningos Europos vizija. Siekiant atsakyti į šį klausimą, apžvelgiama ir analizuojama Kanto išdėstyta pasaulinės taikos užtikrinimo programa ir istorijos filosofijos nuostatos, kurios lyginamos su vykstančio Europos integracijos proceso pamatiniais principais. Remiantis P. Manent'u, Europa suvokiama kaip geografiškai neapribotas vieningos žmonijos projektas. Teigiama, kad amžinoji taika Kantui nebuvo tikslas savaime, priešingai, padėjo kaip priemonė universaliam teisingumui užtikrinti. Žingsniai, žengiami taikos link, turėjo padėti realizuoti nežinomus žmonijos prigimties pradus ir įgalinti moralesnį (pareiga grįstą) žmonių elgesį. Nors esama istorinių ir struktūrinių panašumų tarp Kanto numatytų ir ES įgyvendintų šalių integracijos procesų, esminis jų panašumas yra būtent pastanga pakeisti žmones, gyvenančius šios taikos ir turtinės gerovės sąlygomis, ir šitaip priartinti „istoriją rašančio“ žmogaus pasirodymą istorijos scenoje.

RAKTAŽODŽIAI: Immanuelis Kantas, kosmopolitizmas, Europa, federacija, pilietinė visuomenė.

KEY WORDS: Immanuel Kant, cosmopolitanism, Europe, federation, civic society.

IVADAS

Kaip ir dauguma XVIII a. antros pusės mąstytojų, Immanuelis Kantas kėlė žmonijos taikos, vienybės ir teisingumo idealus. Pačiu kosmopolitinių siekių skelbimu tiek pats Kantas tarp savo amžininkų, tiek ir apskritai Apšvietos atstovai nebuvo išskirtiniai. Visai žmonijos istorijai būdinga nuolatinė, nors ir vis naujas formas įgaunanti, įtampa tarp faktinio susiskaldymo į konkuruojančias ar kariaujančias bendrijas ir teorinio vieningos žmonijos idealo. Istoriskai pastangos formuluoti šį vieningos žmonijos siekį išgyveno pakilimus ir nuopuolius. XVIII a. Apšvietos mąstytojų darbai neabejotinai liudija tokį pakilimą. Kanto politiniai tekstai, ypač „Į amžinąją taiką“, savo užmoju pranokti geopolitines laikotarpio aplinkybes vainikavo šias pastangas.

Klaustukas straipsnio pavadinime nurodo neaiškumą – ar apskritai galima teigti egzistuojant Kanto vieningos Europos viziją. Tiesiogiai būtent apie Europos, o ne pasaulio suvienijimą Kantas nėra rašęs. Kita vertus, Kanto darbai istorijos tikslo ir žmonijos taikos klausimais buvo ir tebėra viso pasaulio diskusijos objektas ir davė pradžią atskirai liberalizmo tarptautinių santykių paradigmai. Būtent tarptautinių santykių disciplinos kontekste įprasta analizuoti Kanto pažiūras karo ir taikos bei valstybių ir tautų vienybės klausimais. Pripažįstant, kad Kantą domino pasaulinės pilietijos ir pasaulinės taikos galimybės, Europos studijose jo vizijos klausimai faktiškai nekeliami, nors netrūksta autorių, lakoniškai konstatuojančių, jog Eu-

ropos Sąjungos raida iš esmės atspindi Kanto išdėstytą taikos kūrimo viziją.

Toks požiūris gali būti didelė klaida. Europos studijoms apskritai būdingas abejingumas Europos vieningumo projektus suformavusioms idėjoms, kurios beveik netiriamos. Vyrauja teoriškai pateikiami subjektyvūs autorių vertinimai arba į teorinę kalbą išversti empirinių tyrimų rezultatai (europiečių, kaip sociologinių tyrimų objektų, sąmonės vaizdiniai ir t. t.), o tai lemia, kad „teorija“ vis labiau pati konstruoja, o ne atspindi Europos vieningumo tikrovę¹. Tokiame Europos studijų lauke beveik disidentiniais balsais virsta tokie mąstytojai kaip Pierre'as Manent'as, kuris teigia, kad Europos integracijos projektui kaip tik ir būdinga atsisakyti save apsibrėžti. Jo žodžiais, „Europiečių savitumas tas, kad jie nepaprastai kilniai ir didžiadvasiškai atviri žmogiškajam bendrumui arba universalumui. <...> minime Europą tik tam, kad ją panaikintume. Juk mes pripažįstame tik žmoniją [ir] netrokštame saviškos būties“². Europa neturi ir negali turėti apibrėžtos tapatybės ir geografinių sienų, o jos pamatinės vertybės yra universalios, ir – bent jau teoriškai – eksportuojamos visai žmonijai. Tai svarbu, nes šitaip suvokta „Europa“ tampa ne tiek geografiniu ir politiniu dariniu, bet visų pirma vieningos žmonijos projektu, tikslu ir idėja kantiškąja prasme³. Būtent šitaip suvokus „Europą“ galima adekvačiai vertinti jos vieningumo projektų ryšį su kantiškosiomis amžinosios taikos ir pasaulinės pilietijos idėjomis.

Kantas atveria kelią, kad būtų išgryninta Europos idėja. Jis pirmasis ją kaip subjektą pozicionavo kaip priešpriešą

likusiam pasauliui, kuri traktavo kaip objektą⁴. Tokioje perspektyvoje kultūros tampa bereikšmės, o tai leidžia konstruoti visiškai naują geopolitinę erdvę. Michelio Foucault žodžiais, nuo tada europiečiai yra žaidėjai, žaidimas vyksta Europoje, bet statymai – visas pasaulis⁵. Iš tokios perspektyvos randasi geopolitiniai projektai, paremti Europos kaip vientiso subjekto mąstymu. Europos dominavimas pasaulyje iškyla kaip principinė dominavimo idėja, besireiškianti amžinosios taikos projektu. Šiandieninis vieningos Europos projektas atnaujina

šią logiką, kai Europos globalus dominavimas suvokiamas kaip pavyzdinis žmonių bendrabūvio modelis.

Šio straipsnio analizės objektas – Kanto vieningos Europos vizija. Keliamas klausimas: ar ir kokia prasme Kanto amžinosios taikos ir pasaulinės pilietijos projektas gali būti laikomas ir vieningos Europos vizija? Siekiant į jį atsakyti, apžvelgiama ir analizuojama Kanto išdėstyta pasaulinės taikos užtikrinimo programa, jos nuostatos lyginamos su vykstančio Europos integracijos proceso pamatiniais principais.

GALUTINIAI AMŽINOSIOS TAIKOS STRAIPSNIAI

Kanto kaip kosmopolitizmo šalininko pagrindinės tezės išdėstytos jo esė „Į amžinąją taiką“ (1795). Čia, remiantis prielaida, kad nuolatinė taika tarp valstybių ir tautų yra iš principo įmanoma, nors nebūtinai įvyksianti istorijoje, pateikiami principai, kuriais tokia taika galėtų būti pagrįsta. Vien todėl, kad manė, jog karas nėra neišvengiama žmogiškosios tikrovės dalis, o gali būti ilgainiui visiškai panaikintas, Kantas išsiskiria iš amžininkų. Šie taikos galimybę svarstė remdamiesi esama geopolitine situacija, o ne kaip principinį klausimą. Svarstydamas apie taiką, pats autorius aiškiai skiria sąlygas taikai paskatinti ir sąlygas, būtinąs nuolatinę taikai užtikrinti.

Pirmąsias Kantas išdėsto kaip parengiamuosius straipsnius. Jie reikalauja, kad taikos sutartys neturėtų išlygų, leidžiančių kilti naujam karui, valstybės negalėtų įgyti kitos valstybės, būtų atsakyta reguliarių kariuomenių, valstybės skolos nenaudojamos užsienio rei-

kalams (o iš tiesų – karams) spręsti, valstybės nesikištų į kitų šalių vidaus reikalus ir kariaudamos nesiimtų jokių veiksmų, kurie griautų šalių tarpusavio pasitikėjimą taikos laikotarpiu⁶. Šių sąlygų išpildymas, paties Kanto manymu, negali užtikrinti nuolatinės taikos, o tik leidžia dažniau išvengti karų ir šitaip prisideda prie sąlygų amžinajai taikai įgyvendinimo.

Pastarąsias Kantas vadina galutiniais straipsniais dėl amžinosios taikos. Jie skelbia, kad taikų bendrabūvį pasiekti gali tik respublikinės valstybės, tarptautinė teisė tarp jų turi būti pagrįsta laisvų šalių federacija, o pasaulinės pilietybės teisė turi būti apibrėžta visuotinio svetingumo sąlygomis. Kiekviena sąlyga atitinka vieną iš trijų Kanto išskirtų viešosios teisės dimensijų – konstitucinę, tarptautinę ir kosmopolitinę. Respublikos reikalavimas keliamas teisei valstybės viduje, federacijos reikalavimas – teisei tarp valstybių, o svetingumo reikalavi-

mas – kosmopolitinei teisei, reguliuojančiai piliečių santykius ne su savo šalimi.

Į būsimąją federaciją gali būti priimanamos arba ją kurti tik respublikos. Tokioje santvarkoje piliečių valia girdima, į ją atsižvelgiama ir tai neleidžia pradėti karų, nes piliečiai visada numato karo nuostolius ir jų vengia. Kantas skyrė respublikinį arba despotišką valdymo būdą ir valdančiųjų skaičių nusakančią valdymo formą, kuriai teikė daug mažesnę reikšmę. Respublikinis valdymas, anot Kanto, remiasi visų kaip piliečių lygybe, kaip valdinių priklausomybe ir kaip žmonių laisve. Respublikai taip pat būdingas valdžių atskyrimas bei atstovavimas, teisės viršenybė ir pilietinės laisvės, kylančios iš reikalavimo individą laikyti tikslu savaime. Taigi, kaip pažymi ne vienas autorius⁷, respublika Kanto žodyne nurodo iš esmės tai, ką šiandien vadiname liberalia demokratija.

Tačiau pats Kantas kategoriškai atmeta respublikoniškai valdomos demokratijos galimybę⁸. Demokratiją jis supranta kaip piliečių teisių ir laisvių nesaugantį daugumos valios primetimą nesutinkančiai mažumai. Iš pažiūros tai atitinka paties Kanto keliamą atstovavimo principą, tačiau Kantas, kaip ir kiti švietėjai, tikėjo bendrąja tautos valia, t. y. galimybe rasti sprendimus, kuriems galėtų pritarti visi piliečiai. Monarcho autoritetas remiasi tuo, kad jis savo valioje vienija visos tautos valią⁹. Bendroji valia galima, nes žmogaus prigimtis racionali ir protas gali formuluoti ją atitinkančius principus, kuriuos galima taikyti universaliai. Mažoritariniu daugumos principu grįsta demokratija, kaip

ją suprato Kantas, atmeta tokią galimybę ir priima sprendimus daugumos valia primesdama ją mažumoms ir neišvengiamai virsdama despotija. Vis dėlto Kantas „republika“ vadino būtent liberaliąją demokratiją.

Tokia samprata iš esmės atitinka Europos Sąjungos postuluojamą demokratijos sampratą. ES plačiai kritikuota už tai, kad savo svarbiausiose sutartyse skelbdamasi demokratine sąjunga ir reikalaujama demokratijos iš savo narių, pati šio reikalavimo neatitinka¹⁰. Tačiau demokratija ES suprantama ne kaip atstovavimas daugumos valiai ir šiuo principu priimami sprendimai, o kaip pagarba žmogaus teisėms, laisvėms, valdžių atskyrimo ir teisės viršenybės principai. Tai tiesiog kartoja Kanto respublikos sampratą. Būtent ši samprata yra privaloma visoms šalims narėms ir kandidatėms, lygiai kaip kantiškieji respublikos principai buvo privalomi jo numatomos federacijos narėms. Europeizacija yra naujųjų laikų „republikanizacija“.

Būtent laisvų valstybių federacijos idėja yra antroji amžinosios taikos sąlyga. Ją formuluodamas Kantas kategoriškai atsisakė pasaulinės valstybės, bet ne dėl to, jog ši būtų ydinga iš principo, o todėl, kad nematė būdų tinkamai ją įgyvendinti. Tokia valstybė neturėtų galimybes užtikrinti teisingumo visoje savo teritorijoje, o bandymai tai padaryti ir milžiniška valdžios rankose sutelkta galia vestų prie despotizmo, kurio Kantas bijojo labiausiai. Greičiausiai dėl šios priežasties, kitaip nei Rousseau, Kantas griežtai atmetė ir tokios federacijos kariuomenės, reikalingos taikai užtikrinti,

idėją. Rousseau teigė, kad taikai Europoje išsaugoti reikalinga federacija, turinti pakankamai stiprią kariuomenę ir pakankamą piliečių lojalumą¹¹, o Kantas uždraudė tokias pajėgas ir vėliau buvo dėl to plačiai kritikuojamas¹².

Atmetus centralizuotos valstybės idėją, toliau federacijos vizija liko gana miglota. Jai įvardyti Kantas vartojo federacijos, sąjungos, tautų valstybės, pasaulinės respublikos terminus. „Laisvų valstybių“ federacija reiškia ne jos narių suverenumą, o respublikinį valdymo būdą. Neapibrėžtumas provokavo spekuliacijas. Pavyzdžiui, F. Hinsley kėlė mintį, kad Kantui priskiriamas perdėtas kosmopolitizmas, o jis pats niekada nesiekė apjungti valstybių į kokią federaciją¹³. Kiti teigė, kad Kanto išdėstyti principai sėkmingai suderinami su abiem scenarijais – ar tai būtų federacinė valstybė, ar tarpvalstybinė sąjunga¹⁴. Svarstymai apie Kanto tarptautinės politinės tvarkos viziją iki šiol dažniausiai nukrypsta į tokio, taiką užtikrinti turinčio, viršnacionalinio darinio institucinės sandaros klausimus ir pasirinkimą tarp federacinės valstybės ar transnacionalinės organizacijos. Tačiau dėl toliau aptariamų priežasčių šis ginčas neturi didesnės reikšmės Kanto vieningos Europos vizijos supratimui.

Trečioji būtina amžinosios taikos sąlyga yra visuotinis svetingumas. Svetingumo principas turi du aspektus: viena vertus, jis reikalauja nesiimti jokių priešiškių veiksmų prieš šalyje viešinius svetimšalius, kita vertus, draudžia ir svetimšaliams mėginti primesti savo tvarką kitoje šalyje ir nepripažįsta teisės apsigyventi ne savo valstybėje¹⁵. Tokiu

reikalavimu Kantas sukuria teisinį santykį tarp valstybių ir kitų šalių piliečių. Tokiam santykiui nėra kito pagrindo, kaip tik įsivaizdavimas, jog egzistuoja pasaulinė valstybė, kurios piliečiais yra visa žmonija. Kantas pabrėžia, kad svetingumo principas neatstoja platesnių teisinių santykių svetimoje šalyje, o viso labo suteikia prielaidas juos sukurti ir išplėtoti. Šio principo šiandieninė ES laikosi tik iš dalies, oficialiai pripažindama svetingumo taisyklę tik savo šalių narių piliečiams. Kita vertus, Kantas numatė visišką šalių laisvę neįsileisti imigrantų, o ES pastaruoju metu šiuo klausimu pranašok visus Kanto reikalavimus.

Svetingumo reikalavimą Kantas kėlė jį aiškiai taikydamas Europos kaip pasaulio centro ir europiečių kaip pasaulio šeimininkų sąmonei. Naujoji taiki pasaulio tvarka neišvengiamai turėjo prasidėti Europoje, kur buvo prielaidos respublikoms kurtis, tačiau iš Europos sklisti po pasaulį nebe kolonijiniams, o respublikų lygiateisiškumo pagrindais. Respublikoniški principai turėjo sklisti iki tarpvalstybinių sąjungų. Kaip teigia J. Tully, Kanto vizija visiems laikams pakeitė Europos savivoką iš imperinio centro į kosmopolitinės federacijos centrą¹⁶. XIX a. imperinio dominavimo forma po truputį išsikvėpė užleisdama vietą dominavimui skleidžiant savo gyvenimo būdą. Pradedant Prancūzijos revoliucija, naujas universalizmo principas pradėtas praktikoje taikyti laikant savo kultūrą istorijos avangardu ir siekiant reprezentuoti žmonijos ateitį¹⁷. Ši vaidmenį Europai numatė jau Kantas ir jį šiandien imasi įgyvendinti tampanti Europa.

PASAULINĖ PILIETIJA IR NAUJAS ŽMOGUS

Kanto įsitikinimu, teisingumas apskritai įmanomas tik tuo atveju, jei yra užtikrinamas visur ir visais lygmenimis: valstybės viduje, tarp valstybių ir piliečių santykiuose su kitomis valstybėmis. Jei to nėra, teisingumo neįmanoma apsaugoti niekur – jam nuolatos kyla grėsmė.

Kanto amžinosios taikos idėja turi aiškia vietą platesniame jo moralės teorijos ir istorijos filosofijos kontekste. Anot Kanto, moralaus žmonių elgesio (pareigos vykdymo, o ne intereso siekimo) sąlyga ir pats istorijos tikslas yra realizuoti žmonijos pradus. Vienintelis konkrečiai nurodomas prigimties bruožas yra racionalumas, tačiau ir jis neturi jokių apibrėžtų kriterijų, tad yra abstraktus ir remiasi Rousseau visuotinio principu – viskas, kam visuotinai pritariama, yra racionalu. Gamta ateityje dar turi sukurti žmogų, pajėgų „parašyti istoriją“, t. y. išplėtoti žmonijos pradus¹⁸. Kantas faktiškai teigia, kad istorija yra gamtinis procesas, kuris įsisąmonina save žmoguje kultūros pavidalu: „žmonių giminės istoriją galima laikyti slapto gamtos plano įgyvendinimu – sukurti vidujai ir drauge taip pat specialiai šiam tikslui skirtą išoriškai tobulą valstybinę santvarką kaip vienintelę būklę, kurioje [gamta] galėtų visiškai išvystyti savo pradus žmonijoje“¹⁹. Tiesa, pati prigimtis yra atvira, ji gali išsiskleisti absoliučiai bet kuriomis savybėmis.

Abejotina pati mintis, kad žmonijos raida turi pabaigos tašką. Pats Kantas, atsakydamas į klausimą „Kas yra Švietimas“, teigia, kad žmogaus prigimtis yra nuolatinė kaita ir jis turi „visada

žengti pirmyn“²⁰. Šis „pirmyn“ yra atviras neatsitiktinai, nes remiantis Kanto pažinimo teorija, žmogus yra tai, kuo save suvokia, taigi, egzistuoja kaip reiškinys. Tai lemia, kad didėja atotrūkis tarp to, kaip atskiri individai suvokia save ir pasaulį, o iš radikalai skirtingų žmogaus vaizdinių kyla ir nepalyginamos žmogaus sampratos. Žmonių nelygė nebėra vien ekonominė ar politinė, bet virsta klausimu, kas apskritai gali vadintis žmogumi.

Bet kuriuo atveju, kad ir kur veda prigimties suteiktų galimybių realizavimas, būtina šito sąlyga yra užtikrinti piliečių laisves. Tai padaryti yra politikos tikslas. Juo negali būti piliečių laimė, nes laimę kiekvienas supranta savaip (priešingas mąstymas laikomas despotišku). Atitinkamai būtina sąlyga laisvei užtikrinti yra taika, nes karas visada represuoja piliečių laisves. Tad taikos siekimas yra moralinė ir pilietinė žmonių pareiga, kiek apskritai įmanoma jos siekti. Tačiau taika jokia būdu nėra tikslas savaime.

Kanto vizijoje respublikos yra motyvuotos jungtis į federaciją ir aukoti suverenumą dėl taikos ir kapitalistinės prekybos suklestėjimo. Jų piliečiai reikalauja geresnių prekybos sąlygų ir neleidžia pradėti karų, kurių patirtis tik sustiprina tokias nuotaikas. ES istorija pokario Europoje prasidėjo kaip tik nuo tokių – taikos ir klestėjimo – motyvų. Tačiau paties Kanto motyvacija visiškai kita – jis siekia sukurti teisinę sistemą, kuri visuotinai užtikrintų teisinę (apibrėžtos laisvės) būklę ir šitaip apsaugotų žmonijos vystymąsi nuo karo grės-

mės²¹. Galutinis Kanto taikos tikslas yra ateities žmogus.

Kanto taikos vizija kritikuota kaip reikalaujanti moraliai tobulų žmonių, neįmanomo tautinio abejingumo ir klaidingai pradedanti nuo organizacinių principų (respublikos ir federacijos), o ne nuo teisingų moralės principų ugdymo²². Tačiau yra kaip tik priešingai. Visų pirma Kantas supranta, kad valstybė negali sukurti moralaus individo, bet taikos projektui to ir nereikia. Valstybė net ir moraliai blogą asmenį gali paversti geru piliečiu. Sakant, kad „valstybę gali sukurti nors ir velnių tauta“²³, kaip tik ir nurodoma, jog geras santvarkas sukuria ne moralumas ir niekada nereikia tikėtis, kad jos kils iš moralės. Greičiau priešingai, gera santvarka sukurs gerą moralinį auklėjimą. Svarbu, kad valstybė gali ugdyti gerą pilietį. Respublikinė santvarka yra vienintelė, kur pilietis laisvas elgtis moraliai²⁴, nes gali elgtis pagal savo paties valią atitinkančius įstatymus. Juk respublikos įstatymai visada priimami bendrąja valia, tad piliečiams nėra prievartiniai, o tik neprievartinis elgesys apskritai gali būti moralus.

Kantas tikėjo bloga žmogaus prigimtimi ir tuo, jog žmonijos pažangai reikalingos politinės priemonės. „Iš tokio kreivo medžio, iš kokio padarytas žmogus, neįmanoma padirbti nieko, kas būtų visiškai tiesu.“²⁵ Joks žmogus negali vien savo moralumu ištiesinti žmogiškos prigimties ir užtikrinti teisingos politinės tvarkos. Tam būtinos žmogų „tiesinančios“ institucijos. Kiekvienas moralus individo veiksmas įmanomas tik jo paties valia renkantis pareigą be jokių išorinių motyvų, tačiau tam žmonių giminė

turi tobulėti ir tai negali būti palikta saviveigai, o privalo būti skatinama valstybės priemonėmis.

Čia padeda žmogaus aistrų įdarbinimas pagal škotų švietėjų mąstymo tradicijos modelį: žmogaus aistros (visų pirma abipusis savanaudiškumas) turi būti ne gnaužiamos, o nukreipiamos į konstruktyvią veiklą, leidžiančią tobulėti žmogui ir klestėti valstybei. Šis skatinimas jokių atveju negali būti gėrio sampratos primetimas. Priešingai, Kantas tiki, kad žmogaus moralumas geriausiai realizuojamas suteikus jam kuo didesnę laisvę rinktis gėrio sampratą. Tiek teoriškai, tiek empiriškai tai itin didelių abejonių kelianti prielaida, tačiau Kantas ja tikrai vadovavosi. Tai lėmė, jog valstybės vaidmuo „tiesinant“ žmogų apėmė ugdymą, laisvių užtikrinimą ir konkurencinės aplinkos kūrimą. Visos šios priemonės glaudžiai susijusios.

Pasak Kanto, gamta lėmė, kad žmogaus pradų antagonizmas visuomenėje įgalina jo pažangą, nes tampa įstatyminės tvarkos priežastimi. Antagonizmas yra žmogaus polinkis bendrauti, nuolat susiduriantis su bendravimui grėsmę keliančiu pasipriešinimu. Žmogui reikia žmonių ir reikia vienatvės. Jis linkęs priešintis kitiems, to paties tikisi iš aplinkinių, ir kaip tik šis pasipriešinimas pažadina jo pastangas susikurti garbę, valdžią ar turtą tarp reikalingų ir kartu nekenčiamų žmonių. Taip kuriama kultūra, sudaranti žmonių visuomeninę vertę. Gyvendamas tobuloje santarvėje žmogus liktų laukinis. Tuštybė, nepakantumas ir troškimai išplėtoja žmogaus pradus²⁶. Valstybė šias destruktivias savybes gali panaudoti paversdama jas motyvų kons-

truktyviai, dažniausiai komercinei, veiklai. Siekdamas iškilti visuomenėje kiekvienas individas taikiai imsis turtą kuriančios veiklos, konkuruodamas su kitais ne prievarta, o pagal nustatytas taisykles – universalius laisvės suvaržymus. Šie turi būti tokie, kad individų konkurencija būtų kuo efektyvesnė. Pritaikius šį principą ne tik komercinėje veikloje, sukuriama liberali valdysena, leidžianti žmonėms be despotiško valdžios kišimosi vaikytis savo tikslų valstybės tiksliai nustatytuose rėmuose. Generuodama troškimus ir nevaržydama jų tenkinimo teisės ribose, liberali valdysena sukuria tobulo laisvės iliuziją.

Galiausiai svarbus yra Kanto reikalavimas įvesti kosmopolitinį ugdymą, kuris išugdytų atitinkamus respublikų piliečių principus, tarp jų ir solidarumą bei suinteresuotumą visos žmonijos gerove. Kantas ugdymo klausimu patyrė stiprią Rousseau įtaką ir priklausė respublikonų tradicijai. Ugdymas turi vykti ne tik švietimo įstaigose ir šeimoje, bet ir „nematomai“ valstybės gyvenime, viešojoje erdvėje, kur bet kuri aplinka leidžia ugdyti dorybes²⁷. Ugdymas yra neatsiejamas nuo moralės. „Žmogus gali tapti žmogumi tik per ugdymą. Jis yra tik tai, ką ugdymas iš jo padaro.“²⁸

Čia atsiskleidžia pamatinis Kanto vieningos Europos vizijos ir dabartinio ES projekto panašumas. Taika ir klestėjimas iš prekybos kaip vienijimosi tikslai ES atveju buvo peržengti ir patraukti į antrą planą, Kanto atveju – niekada ir nebuvo galutiniai. Iš ekonominės virtusi politinė sąjunga ES ne pirmą dešimtmetį siekia sukurti naują žmogų – Nietzsche's „gerą europietį“, aukščiausiu gėriu laikan-

tį tobulą gyvenimo būdą ir tikslų įvairovę. Net seniausių ir demokratiškiausių Europos tautų europeizacija (europinių normų perėmimas) aiškiai liudija, kad europietiško matas egzistuoja tik planuose, o Europą kaip darinį ir europietį kaip jos gyventoją dar reikia sukurti. Lygiai kaip Kanto pasaulinė federacija buvo ne tikslas savaime, o turėjo padėti tobulai atskleisti žmonijos pradus ir žmonių rūšies vystymuisi būsimose kartose, taip ir Europos projektas, pradėtas kaip taikos ir gerovės siekimas, virto pastangomis tobulinti žmoniją.

Kanto požiūris į tautas kaip kultūrinės ir politinės bendrijas neišplėtotas ir prieštaringas, jų likimas suvienytoje Europoje sunkiai numatomas. Viena vertus, Kantas rašo, kad pati gamta siekia apsaugoti tautas nuo susimaišymo ir tam sukūrė kalbų ir religijų įvairovę²⁹. Bent tiek, kiek tauta yra kalbinė ir religinė bendruomenė, jos savitumas atrodo laikomas savaime vertingu. „Antropologijoje pragmatiniu požiūriu“ taip pat įspėjama nesumaišyti tautų, nes tai būtų žalinga žmonijai³⁰. Kita vertus, Kantas nerašė apie kultūrą ir apskritai, kaip XVIII a. mąstytojai, buvo abejingas tautiškumo klausimui. Jis tikėjo universaliu racionali protu ir galimybe juo pasiekti vieningus sprendimus. Kadangi kiekvienas individas iš principo yra visų potencialiai galimų ir turimų išskleisti žmogiškumo pradų skleidėjas, o skiriasi tik gyvenimo suteikti šansai juos realizuoti, kiekvienas žmogus bent teoriškai gali elgtis racionaliai pagal universalius principus. Valstybių įstatymai turėtų tai atspindėti, jos pačios turi prisitaikyti prie universalios proto principų³¹. Tačiau tokia logika reiškia politinio tautiškumo –

savitų kiekvienos tautos vertybių ir jas atspindinčių bendrabūvio normų – pradžūtį. Tokia išvada iš pažiūros nedera su kitu Kanto reikalavimu, kad svetimšaliai gerbtų priimančios šalies tvarką, tačiau tai viso labo reiškia, kad savuosius įstatymus pagal universalius racionalaus

proto principus ilgainiui turėtų pakeisti pati tauta. Jei tai tiesa, nors Kantas niekur nereikalauja atsisakyti tautiškumo, jo vizijoje tautiškumas galėtų išlikti tik kaip kultūrinė kategorija ir prarasti politinę reikšmę, be kurios apskritai negali išlikti modernybėje.

IŠVADOS

Fundamentali Kanto amžinosios taikos vizija teoriškai ir praktiškai taikytina visų pirma Europai. Praktiškai, nes būtent Europoje kaip žemyne, kurio šalys buvo pasiekusios respublikinę civilizacijos raidos pakopą, turėtų būti pradėtos įgyvendinti amžinosios taikos sąlygos. Teoriškai, nes Europa šiandien suprantama kaip unikalus naujo žmogaus kūrimo projektas, o Kanto laisvų valstybių federacija taip pat turėjo ugdyti neapibrėžtus žmogaus prigimties pradus. Kanto amžinosios taikos projektas neišvengiamai taikytinas visų pirma Europai.

Amžinoji taika Kantui nebuvo tikslas savaime, priešingai, buvo kaip priemonė universaliam teisingumui užtikrinti.

Žingsniai, žengiami taikos link, turėjo padėti realizuoti žmonijos prigimties pradus ir įgalinti moralesnę (pareiga grįstą) žmonių elgesį. Nors esama istorinių ir sandaros panašumų tarp Kanto numatytų ir ES įgyvendintų šalių integracijos procesų, esminis jų panašumas yra būtent pastangos pakeisti žmones, gyvenančius šios taikos ir turtinės gerovės sąlygomis.

Kanto numatytas kosmopolitinis ugdymas, piliečių laisvių užtikrinimas ir individo aistrų pažabojimas žmonijos pažangai buvo esminiai filosofo žingsniai, žengiami siekiant, kad istorijos scenoje greičiau pasirodytų „istoriją rašantis“ žmogus.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Vytautas Radžvilas, Europos integracijos tyrimai: teorinės paradigmos paieškos. *Politologija* 55(3), 2009, p. 45, 53.
- ² Pierre Manent, *A World Beyond Politics? A Defence of a Nation-State*. Princeton: Princeton University Press, 2006, p. 77–78.
- ³ Rodolphe Gasche, Is 'Europe' an Idea in the Kantian Sense? S. Lindberg, Okajangas (ed.), *Europe Beyond Universalism and Particularism*. New York: Palgrave Macmillan, 2014, p. 62.
- ⁴ Immanuelis Kantas, *Politiniai traktatai*. Iš vokiečių k. vertė Antanas Gailius ir Gediminas Žukas. Vilnius: Aidai, 1996, p. 132-134.

- ⁵ Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics*. New York: Palgrave Macmillan, 2008, p. 56.
- ⁶ Kantas, *Politiniai traktatai*, p. 112–116.
- ⁷ Eric Easley, *The War Over Perpetual Peace*. New York: Palgrave Macmillan, 2004, p. 164; Otfried Hoffe, *Kant's Cosmopolitan Theory of Law and Peace*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 181; etc.
- ⁸ Kantas, *Politiniai traktatai*, p. 123.
- ⁹ Ten pat, p. 54.
- ¹⁰ Giandomenico Majone, *Dilemmas of European Integration*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 25.

- ¹¹ Jean Jacques Rousseau, *A Lasting Peace Through the Federation of Europe and the State of War*. London: Forgotten Books, 2015, p. 25.
- ¹² Thomas Carson, 'Perpetual Peace': What Kant Should Have Said. *Social Theory and Practice* 14(2), 1988, p. 173.
- ¹³ F. H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*. Cambridge: Cambridge University Press, 1961, p. 62.
- ¹⁴ Claudio Corradetti, Kant's Legacy and the Idea of a Transitional Jus Cosmopoliticum. *Ratio Juris* 29(1), 2016, p. 119.
- ¹⁵ Kantas, *Politiniai traktatai*, p. 131–133.
- ¹⁶ James Tully, The Kantian Idea of Europe: Critical and Cosmopolitan Perspectives. James Tully (ed.), *Public Philosophy in a New Key*. Volume II: *Imperialism and Civic Freedom*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 19.
- ¹⁷ Christopher Coker, *Twilight of the West*. Oxford: Westview Press, 1998, p. 12.
- ¹⁸ Kantas, *Politiniai traktatai*, p. 29.
- ¹⁹ Ten pat, p. 41.
- ²⁰ Ten pat, p. 53.
- ²¹ Garrett Wallace Brown, The European Union and Kant's idea of Cosmopolitan Right: Why the EU is not cosmopolitan. *European Journal of International Relations* 20(3), 2014, p. 674.
- ²² A. C. Armstrong, Kant's Philosophy of Peace and War. *The Journal of Philosophy* XXVIII (8), 1931, p. 198.
- ²³ Kantas, *Politiniai traktatai*, p. 142.
- ²⁴ John Bourke, Kant's Doctrine of 'Perpetual Peace'. *Philosophy* 68 (17), 1942, p. 328.
- ²⁵ Kantas, *Politiniai traktatai*, p. 36.
- ²⁶ Ten pat, p. 29–33.
- ²⁷ Georg Cavallar, *Kant's Embedded Cosmopolitanism. History, Philosophy and Education for World Citizens*. Boston: Walter de Gruyter, 2015, p. 138.
- ²⁸ Immanuel Kant, *Lectures on Pedagogy*, 9: 443, cituota iš: Cavallar, p. 143.
- ²⁹ Ten pat, p. 144.
- ³⁰ Thomas Mertens, Cosmopolitanism and Citizenship: Kant Against Habermas. *European Journal of Philosophy* 4(3), 2008, p. 342.
- ³¹ Cavallar, p. 140.